

SUBA János
Karhatalom szervezése a Magyar Királyi Honvédségben 1918-ban

A háború utolsó évében a hadsereg több mint fele már nem a frontokon harcolt, mivel egyre több katonára volt szükség a hátszágban a lakosság és a többi katona féken tartására.¹

1918. január 1-én a Monarchia szárazföldi hadereje 4 410 000 katonát számlált, amelyet 72 gyalog és 12 lovas hadosztályba szerveztek. A tábori hadsereg állományába 2 850 000 fő tartozott, a hátszági pöttestekhez, katonai hatóságokhoz, parancsnokságokhoz pedig 1 560 000 fő tartozott.²

Karhatalmi célokra elsősorban a gyalogságot, illetve a lovasságot vették igénybe, de tüzéruitegetek vagy páncélvonatokat is beoszthattak melléjük.³ Az alakulatok karhatalmi alkalmazását az 1908-ban megjelent utasítás⁴ és a közös hadsereg szolgálati szabályzata⁵ részletesen szabályozta, amelyek kisebb módosításokkal 1918-ban is érvényben voltak. A birodalomban 1918. május 20-án a hátszági pöttesteknél összesen 1224 karhatalmi célokra bevethető század volt. Ez 306 zászlóaljnyi erőt jelentett.⁶

A Magyar Királyi Honvédségnél a legfontosabb irányító parancsnokság a honvéd kerületi parancsnokság volt, mely a hadtestparancsnokság mozgósítása és elvonulása után a hadtest székhelyén visszamaradó katonai vezető szervként felsőfokú területi katonai hatóságként működött. A honvéd kerületi parancsnokság feladata volt, az illetékességi területén a katonai rend és fegyelem, a vagyon- és közbiztonság fenntartása, a nemzet- és államellenes tevékenység megakadályozása, a hadművelési területen harcoló hadtest személyi és anyagi utánpótlásának irányítása, a visszamaradó pöttestek, alsó fokú katonai területi hatóságok, honvéd kiegészítő parancsnokságok, bevonulási központok munkájának szabályozása és ellenőrzése, az újabb mozgósítások végrehajtása, együttműködés a polgári közigazgatási hatóságokkal, a kiképzés elvi irányítása. A honvéd kerületi parancsnokság parancsnoka az illetékességi területén lévő katona személyek előljárója, közegei útján személyi, anyagi és fegyelmi ügyeik intézője volt.⁷

A honvédségnél nem szerveztek állandó karhatalmi formációkat. Karhatalmi feladatokra rendelték ki a gyalog, huszár és tüzér pöttestek által felállítandó karhatalmi alakulatokat, illetve a tanfolyamok iskolák, tanezred, kerékpáros pót század által felállítandó karhatalmat. Ezek ideiglenes jelleggel felállított alakulatok voltak.

Az ideiglenes karhatalmi alakulatokba könnyű volt bekerülni, hiszen csak a hét hetes katonai alapkiképzésen kellett túlesniük, és rögtön vezényelhetők voltak. A tanfolyamokban, iskolákban, tanezred stb. lévő hallgatók, – miután teljesen ki voltak képezve – karhatalmi alakulatokban azonnal bevethetők voltak.

Ezek a gyalogos pótzászlóaljok, a huszár pót századok gyalogos pótosztagai, valamint a tüzér pöttesteknél lévő kiképzett katonákat gyalogsági felszereléssel 100 főből álló századokba, illetőleg 25 fős szakaszok, tiszt parancsnoksága alatt szervezték. A huszár pót századok lovas pótosztaga a rendelkezésre álló ló és legénység számához képest lóháton alakult századok, illetőleg szakaszokat állítottak fel. A huszár és tüzér pöttesteknél a karhatalmi kirendelés tartama alatt a lóápoláshoz szükséges minimális létszámú legénységet visszatarthatták. A honvéd kerületek gyalog géppuskás tanfolyamai, a huszár géppuskás tanfolyamai, az utász tanfolyamok, tartalékos tiszt iskolák (tisztjelölti iskolák), fényező tanfolyam, központi távíró iskola, valamennyi kerületi távbeszélő és távjelző oktató keret, a huszár altisztképző iskola és az esetleges felállított gyalog altisztképző iskolák teljes létszámuknak megfelelően állítottak fel 100 fős gyalogos századokat, illetve szakaszokat.

A karhatalom kirendelésére az A-15 utasítás intézkedett. A honvéd karhatalmat az állomás körletén belül az állomásparancsnoknak volt joga kirendelni. Az állomás körletén kívülre irányításról azonban elvileg csakis a honvédelmi miniszter előzetes hozzájárulásával a kerületi parancsnokságok intézkedtek.

1918. május 31-én Bécsben a katonai vezetés illetékes vezetői értekezletet tartottak, amelynek egyik napirendi pontja az állandó karhatalmi zászlóaljakkal akkori nevén „helyőrségi zászlóalj” megalakítása volt, hogy a hátszágban lévő tábori hadosztályok „mihamarabb felszabadíttassanak” és a frontra kerüljenek.⁸ Ez mintegy 286 zászlóaljat jelentett, ennyi állomásozott a hátszágban rekvirálások és karhatalmi célból. Ez 17–18 hadosztálynyi erőt jelentett. Tehát karhatalmi célokra a hátszágban egyes pöttesteknél külön alakulat szervezését tervezték. Először „helyőrségi zászlóalj” elnevezést adták ezen alakulatoknak. Ez az elnevezés azonban nem volt megfelelő, mert ea helyőrségi zászlóaljakkal karhatalmi célokból helyőrségüket elhagyhatták, ezért később a „karhatalmi zászlóalj” megjelölést alkalmazták.

Az első tervek szerint a karhatalmi zászlóaljakkal személyi állománya kizárólag megbízható német és magyar legénységből állt. A nemzetiségek (csehek stb.) és a hadifogságból visszatért legénység

nem kerülhet bele. A megbízható magyar és német legénységet első sorban a lábadozó osztagokból, a harctérről sebesülés vagy betegség folytán visszatérőkből akarták kiválasztani. Ez egyrészt azt jelentette, hogy a zászlóalj felállításának ideje elhúzódik, mert a legénységet gondosan ki kell válogatni, másrészt pedig azt hogy tábori hadosztályok csak hosszabb idő múltán, és fokozatosan fognak a hadsereg-főparancsnokság rendelkezésére állni.

Úgy tervezték, hogy júniusban legalább 12 zászlóalj, júliusban pedig két zászlóalj alakul meg. Az előzetes számítások szerint úgy gondolták, hogy lehetséges lesz a Császári és Királyi Hadsereg és Magyar Királyi Honvédség, valamint a Landwehr kötelékében 30–35 karhatalmi zászlóaljat augusztusig megalakítani. Ez azt jelentette, hogy a Magyar Királyi Honvédségnek négy–hat karhatalmi zászlóaljat kellett volna augusztus elsejéig felállítani.

Az elképzelések szerint a karhatalmi zászlóalj szervezete megegyezett a többi zászlóaljakével csak a létszámuk lett volna kisebb és több géppuskával rendelkeztek volna. Zászlóaljként négy századot, századonként négy szakaszt, szakaszonként 30 főt és két géppuskát terveztek. A karhatalmi zászlóalj személyi állományát 480 főben, az alegység fegyverzetet pedig 32 géppuskában állapították meg.⁹

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium 1918. június 14-én elrendelte, hogy július 1-ig minden honvéd kerületen belül a pöttesteknél egy–egy karhatalmi zászlóaljat kell megalakítani.¹⁰ Budapesten a 29., Szegeden az 5., Kassán a 9., Pozsonyban a 13., Kolozsváron a 21., és Zágrábban a 25. ezredék pótzászlóaljainál. Ha nem sikerülne az állományt feltölteni, az előírt időre, azaz július 1-jére, akkor karhatalmi századokat (szakaszokat) kell megalakítani, amelyek később a pótzászlóaljakhoz kerülő felgyógyultakból kialakítandó karhatalmi zászlóaljak keretét alkotják.

A karhatalmi zászlóalj állománytábláját tekintve: a parancsnok egy fő törzstiszt, vagy rangidős százados (lovasítva), segéd tiszt egy fő (alantos tiszt), aki tartalékos vagy népfőlkelő állománycsoportba is tartozhatott (lovasítva). A karhatalmi zászlóalj századainak élén századparancsnokok álltak, századonként századparancsnok egy fő (százados, vagy idős alantos tiszt), szakaszparancsnok öt fő (alantos tiszt vagy zászlós esetleg magasabb rangú altiszt), szolgálatvezető egy fő (örmester), írnök egy fő (tisztes). A karhatalmi századok egyenként négy szakaszból álltak, a szakaszokat pedig 30 fő alkotta, közülük egy szakaszt úgynevezett géppuskás szakasznak terveztek, ahová két géppuskát rendszeresítettek 19 főnyi kezelőszeméllyel. A karhatalmi zászlóalj személyi állományához tartozott még négy fő sebesültvivő.

Egy karhatalmi géppuskás szakasz személyi állománya: egy fő szakaszparancsnok (tiszt vagy zászlós), egy fő szolgálatvezető (altiszt), két fő puskairányzó (tisztes), 14 puskakezelő (honvéd), egy fő fegyvermester (tisztes) és esetleg egy tisztiszolga (honvéd). A hadvezetés külön parancsban határozta meg, hogy a karhatalmi zászlóaljak géppuskás szakaszainak személyi állományát külön tanfolyamon kell felkészíteni a sorozatlövő fegyver kezelésére, mivel ezeknél a szakaszoknál az orosz hadseregtől zsákmányolt géppuskákat kívánták rendszeresíteni.

A karhatalmi zászlóaljak felszereléséhez tartozott két hátszló, nyolc málhásló, négy országos jármű (szekér) és 24 főzlóda. A karhatalmi zászlóaljakat a felállításukat végző pótzászlóalj számával jeltölték meg.

A karhatalmi zászlóaljak megalakításánál mérvadó szempontok voltak:

A személyi állomány kiválasztása tekintetében legfontosabbnak a megbízhatóságot tekintették. Vitézségi éremmel kitüntettek, és a kímélési kedvezményt szerettek előnyben részesítették.¹¹ A legénység csakis olyan személyekből állhatott, akik harctéri szolgálatot teljesítettek, frontszolgálatra alkalmasak voltak, teljesen katonai kiképzést kaptak, felgyógyult vagy lábadozó osztagtól a pöttesthez bevonultak, 1875–1900 születettek és a karhatalmi szolgálatra alkalmasak voltak. A menetzászlóaljakhoz beosztott legénységet nem volt szabad karhatalmi zászlóaljakba beosztani.

A hadifogságból visszatérteket karhatalmi alakulatba csak akkor osztották be, ha hazatérésük után már újból a harctéren teljesítettek szolgálatot és onnan sebesülés, vagy betegség folytán kerültek vissza a pöttesthez. Írnokok, tisztiszolgák, lovászok, hajtóhonvédek a frontszolgálatra alkalmatlanokból került ki.

Az alkalmas legénységi állományt 36 főnél kisebb szállítmányokba osztva menetlével ellátva haladéktalanul ahhoz a pótzászlóaljhoz irányították, amely felállította a karhatalmi zászlóaljat. A karhatalmi zászlóaljba beosztott legénységet előreláthatólag 3–4 hónapig tervezték alkalmazni. Erre utal az is, hogy az állomány kíségetésre a pótzászlóaljak által leadott személyzet megmaradt eddigi állomány-illetékes pótzászlóalj anyakönyvi állományában és ott, mint a karhatalmi zászlóaljhoz vezényelték tartották nyilván.

A tisztok – század- és szakaszparancsnokok – szintén az alárendelt pöttestektől kerültek ki. Itt nem volt kritérium, hogy frontszolgálatra alkalmasak legyenek, csak azt írták elő, hogy kiképzési szolgálat-

ra alkalmasak legyenek. Az arcvonalszolgálatra alkalmas századparancsnokok és szakaszparancsnokok elvileg csak hat hónapig maradhattak karhatalmi zászlóaljakra beosztva.

Századparancsnokul erélyes, lehetőleg hívatásos tiszteket (százados vagy idősebb főhadnagyokat), szakaszparancsnokul szintén erélyes és alkalmas beosztott (alantos) tiszteket, zászlósokat vagy magasabb rendfokozatú altiszteket (aranyvitézségi érmeseket) terveztek beosztani.

A karhatalmi zászlóaljakra közvetlenül a honvéd kerületi parancsnokságok útján a honvédelmi miniszternek voltak alárendelve. Karhatalmi alkalmazásukra vonatkozólag az A-15 karhatalmi utasítás előírásai voltak a mérvadók. A karhatalmi zászlóaljparancsnokok csapatparancsnoki – azaz önálló századparancsnoki, vagy kikülönített alosztály-parancsnoki – fegyelmi fenyítő hatalmat gyakoroltak.

A karhatalmi zászlóaljakra létrehozását rögzítő parancs előírta, hogy a megalakítandó karhatalmi alakulatok július hó 1-jére bevethető állapotba kerüljenek.

Az elképzelés az volt, hogy a tervezett hat karhatalmi zászlóalj megalakítása után a lehetőséghez képest a többi pótzászlóaljknál karhatalmi osztagokat, (szakaszok, félszázadok, egy vagy több század) alakítanak.¹²

A beérkezett jelentések szerint 1918. július 1-én a budapesti kerületen belül semmi nem történt, a szegedi kerületen belül a teljes karhatalmi zászlóalj felállt, a kassai kerületen belül két gyalogos század, és két szakasz állt fel, a pozsonyi kerületen belül egy gyalogos század, két gyalogos szakasz és négy géppuskás szakasz alakult meg, a kolozsvári kerületen belül két gyalogos század és négy szakasz alakult meg, a zágrábi kerületen belül semmi nem történt (írásos jelentés sem érkezett).¹³ Az előírt határidőre nem sikerült minden alakulatot felállítani, összesen három zászlóalj létrehozására került sor.

A karhatalmi alakulatokra nagyon nagy szükség lett volna. Például a 75. honvéd gyalogdandárt a hadvezetőség ki akarta szállítani a hadszíntérré. Gondot okozott azonban, hogy ez a dandár karhatalmi feladatokat látott el Horvátországban. Ezért a közös hadügyminisztérium megkérte a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztériumot, hogy néhány karhatalmi zászlóaljat adjanak Horvátország részére a honvédségtől. A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium álláspontja az volt, hogy az 5., 9. és 13. honvéd pótzászlóaljknál már felállított karhatalmi zászlóaljakra állománytábla szerint ugyan fel vannak töltve, de még altisztekben és géppuska felszerelésben hiányosak. Ezért nem volna célszerű, hogy a 9., 5. és 13. karhatalmi zászlóaljakat – vagy ezek egyikét is – Horvátországba rendelni.

A legfontosabb indok azonban az volt, hogy Magyarország területén diszlokáló, szintén karhatalmi feladatokat ellátó 76. honvéd gyalogdandár alakulatainak kiszállítását a frontra már elkezdték. A katonai vezetés úgy vélte, hogy a már említett három karhatalmi zászlóalj jelenléte okvetlenül szükséges.¹⁴

Az elutasító indokok között szerepelt a szolgálati és vezényleti nyelv terén felmerülő nehézség is. Például, ha a karhatalmi alakulatokat a zágrábi császári és királyi katonai parancsnokság útján a közös hadügyminiszternek rendelték volna alá, akkor a német, ha pedig a zágrábi honvéd katonai parancsnokság alá rendelték volna, akkor a horvát lett volna a szolgálati nyelv. Ezt szerették volna elkerülni, nem is beszélve a tisztán katonai szempontokról a kiképzésről, hiszen a kiképzés szempontjából az volt a kívánatos, hogy még egy-két hónapig a magalakulási körletükben maradjanak az alakulatok.

A hadsereg-főparancsnokság is óriási nyomást gyakorolt a szervezésre, hiszen a hátszágban lévő alakulatok mielőbbi frontra küldését szerette volna elérni. A hadsereg-főparancsnokság tervezete szerint júliusban összesen 27 karhatalmi zászlóaljat kellett volna felállítani. A honvédségtől a létrehozott és felállítás alatt lévő hat zászlóalj mellé, még hatot kértek.¹⁵

A tervek szerint ezeknek a karhatalmi alakulatoknak a létrehozására a menetzászlóaljakra felállítása után került volna sor. Ez az elképzelés azonban teljesen irreális volt, hiszen a honvédség kötelékében tervezett hat karhatalmi zászlóalj felállítására azért kerül sor csupán részlegesen, mert a katonák hiányából fakadóan csak három zászlóaljat tudtak a kerületparancsnokságok felállítani. Nemcsak a katonahiány, hanem a katonai adminisztráció, és a kirendelések sorrendje szabályozásának megváltoztatása is késleltette a felállítást.¹⁶ Az új alakulatok szervezői a legfontosabb feladatokra mindig tűzoltó módszerrel reagáltak, azaz amennyi katonát össze tudtak szedni, azokat rögtön vezényelték is. A honvédelmi tárcaának az volt a véleménye, hogy elsősorban a rendőrség megerősítésére vezényeljenek ki katonákat,¹⁷ hiszen ekkor már a katonai rendőrség felállítása megvalósult.¹⁸

A katonai tervezők nem tudták, hogy képesek lesznek-e a már elrendelt hat karhatalmi zászlóaljat felállítani, és ezen felül még mennyit tudnak felállítani. Ezért a katonai vezetés elrendelte, hogy a felgyógyult legénységéből a menetzászlóaljakra részére és a csendőrség megerősítésére szükséges kirendelések után, elsősorban a karhatalmi zászlóaljakat kell feltölteni.¹⁹ Ugyanis a karhatalmi zászlóaljba való beosztásra a rendelet szerint csak a felgyógyultak jöhettek számításba.

A honvédelmi tárca számítása szerint augusztus első napjaira – a menetzászlóaljakra megszervezése után – a gyalogos póttesteknél 1 500 fő, a honvédhuszár póttesteknél 600 fő, összesen 2 100 fő gyó-

gyult katonára lehetett számítani. Közülük 1 500 főt újra ki kellett képezni, mivel a katonai tudásuk megkopott. Így 600 főt lehetett volna a karhatalmi zászlóaljához vezényelni. Ebben az esetben azonban a menetzászlóalj személyi állományát csupán a hazatérőkből lehetett volna felállítani. Ezt azonban fegyelmi okokból nagyon veszélyesnek tartották. Szükség esetén a menetszázadokba az 5%-nyi felgyógyuló is beosztható volt, ami egyébként veszedelmesen kevés lett volna. A felgyógyulók menetalakulatokhoz történő helyezése esetén a gyalog menetszázadokhoz 770 fő, a lovas menetszázadokhoz 50 fő, összesen 820 fő beosztása vált volna lehetségessé. A statisztikák azonban 600 fő felgyógyulót jelentettek. E számvetés szerint augusztus elejéig karhatalmi zászlóaljat nem lehetett létrehozni.

Egy másik változat szerint, ha sürgős kirendelések nem lesznek augusztusban a létszám emelkedni fog, egyrészt rendes viszonyok között a felgyógyulók félhavi száma 2 500 fő a honvédségnél, másrészt az utolsó olasz offenzívából származó felgyógyulók száma augusztusban előreláthatólag jóval nagyobb lesz. E számvetés alapján augusztus közepéig három karhatalmi zászlóalj, augusztus végéig további két-három zászlóalj, összesen öt-hat új karhatalmi zászlóalj lett volna létrehozható. A már rendelkezésre álló három zászlóaljjal együtt, összesen nyolc-kilenc lehet a felállítható karhatalmi zászlóalj legnagyobb száma.²⁰

A honvédelmi tárca azonban augusztusban hat zászlóalj felállítását tervezte, így összesen 12 zászlóaljjal számoltak. Azt nem vették figyelembe, hogy az első lépcsőben nem hat, hanem három zászlóaljat tudtak megalakítani. Csak abban reménykedtek, hogy a felgyógyulók létszáma növekedni fog. Ezért, mint követelményt 12 zászlóalj felállítását hagyták meg az 1918. augusztus 3-ai rendeletben, amelyben hangsúlyozzák, hogy kellő számú felgyógyult fog a póttestekhez bevonulni, melyekből nemcsak a megalakítandó hat karhatalmi zászlóalj teljes kifejlesztése, – hanem újabb karhatalmi alakulatok felállítása is – lehetségessé válik.²¹ Augusztus végéig elrendelték minden honvéd kerületben még egy új karhatalmi zászlóalj felállítását.²² A rendelet hangsúlyozta, hogy ezen zászlóaljak már a menetzászlóaljak rovására is felállítandók. A ruházatot, felszerelést és fegyverzetet is megkísérelték összeszedni.²³ **(I. sz. melléklet)**

1918. augusztus 15-én a budapesti 29. pótzászlóaljnál három század és két géppuska, a szegedi 5. pótzászlóaljnál négy század és két géppuska, a kassai 9. pótzászlóaljnál négy század és négy géppuska, a pozsonyi 13. pótzászlóaljnál négy század és két géppuska, a kolozsvári 21. pótzászlóaljnál három század és a zágrábi 25. pótzászlóaljnál egy század és két géppuska állt a pótalakulatok rendelkezésére.

1918. szeptember 10-ei rendelet egyrészt hangsúlyozta, hogy szeptember 20-ig kerületenként kettő karhatalmi honvéd zászlóaljat minden körülmények között meg kell alakítani, másrészt a feltételeket módosította. A megszabott feltételeken kívül szükség esetén beoszthatóvá tette a frontszolgálatra alkalmas, teljesen kiképzett, megbízható 1872–1876 születési évfolyamú legénység tagjait még akkor is, ha harctéri szolgálatot nem teljesített, illetve a megbízható magyar, vagy német anyanyelvű viszatért katonákat.²⁴ A rendelet azonban jelezte, hogy ezek a katonák idővel – a megszabott feltételeknek megfelelő legénységgel – kicserélendők lesznek. A rendelet hangsúlyozta, hogy a karhatalmi zászlóaljak a menetzászlóaljak rovására is megalakítandók.

A honvéd karhatalommal egyidőben folyt a közös hadsereg karhatalmi alakulatainak szervezése is.²⁵ A közös hadsereg pótzászlóaljainak kellett felállítani a karhatalmi alakulatokat.²⁶ Első lépésben összesen 13 zászlóaljat jelentett, amely 31 és fél századot foglalt magába. A karhatalmi alakulatokat augusztus 10.-re 34 századra és három szakaszra, szeptember 1-ére 39 és fél századra, szeptember 15-ére 48 századra és három szakaszra növelték. **(II. sz. melléklet)**

Az 1918. szeptember 25-re a karhatalmi zászlóaljakat (kerületenként kettő) teljesen létrehozták. Ez 10 zászlóaljat jelentett. Változás csak az alakulatok elhelyezésben történt, az szegedi 5. zászlóaljat Fiuméba vezényelték, a kassai 9. zászlóalj Kassán és Sátoraljaújhelyen diszlokált, a trencsényi 10. zászlóalj fele Trencsénben másik fele Léván állomásozott. A kolozsvári 21. zászlóaljat Petrozsényba vezényelték.²⁷ A zágrábi kerület parancsnokságtól nem érkezett jelentés, ezért az valószínűsítették, hogy ott a legénység hiánya miatt még nem állították fel a karhatalmi alakulatot. Ezért a kerület karhatalmi zászlóaljaira vonatkozó rendeletet hatályon kívül helyezték. A létrehozott karhatalmi zászlóaljak felszerelése még hiányos volt, amelyeket sürgősen pótolnak.²⁸

A honvédelmi tárca október 1-én újra elrendelte a zágrábi honvéd kerületben a karhatalmi zászlóaljak létrehozását a 25. és 28. pótzászlóaljaknál. A már megalakított 25. karhatalmi századot a Császári és Királyi Hadsereg megerősítésére átadták, létszámukat azonban beleszámították a karhatalmi zászlóalj létszámába.

Ugyanez a rendelet írta elő, hogy további hat karhatalmi zászlóaljat kell létrehozni.²⁹ A parancs szerint ezeket a zászlóaljakat október végéig a frontutánpótlás menetzászlóaljainak rovására kellett megalakítani.

A fejlesztés következő lépése az volt, hogy a hátországból lévő, kiképzést folytató tanfolyamok részéről kiállítandó karhatalmi csapatok létszámát újra szabályozzák.³⁰ Ennek következményeként a századok személyi állományának létszáma 100–250 fő között mozgott, a rendszeresített személyi fegyverzet pedig 100 puskát volt.

A megnövekedett létszámok és a megváltozott körülmények miatt újra kellett szabályozni a karhatalmi szolgálatot és a karhatalmi kirendeléseket. A rendelkezésre álló karhatalmat három csoportra osztották:

- állandó karhatalmi zászlóaljok;
- gyalog, huszár és tüzér póttestek által felállítandó karhatalmi alakulások;
- tanfolyamok, iskolák, a tanezred, kerékpáros pótszázad által felállítandó karhatalmak.

A géppuskás tanfolyamok éles lövésre alkalmas géppuskáinak számából fakadóan kettő géppuskával felszerelt géppuskás karhatalmi szakaszokat állítottak fel. A huszár tartalékos tisztiskola gyalog, illetve lóháton vonulhatott ki. A honvéd gazdasziskola karhatalmi alakulatot nem állított fel, de állomáskészültségi szolgálat ellátására kötelezték és a csapatgyakorlótér parancsnokságnak rendelték alá, abban az esetben ha a tüzér és gyalog aknavető tanfolyamok állományát Várpalotáról elvezényelik.

A karhatalmak igénylésére, kirendelésére és alkalmazására vonatkozólag továbbra is az A-15. karhatalmi utasítás intézkedett. Kirendelésnél új elemként jelentkezett hogy kivételes és sürgős esetekben az egyes alakulatok állomáskörleteken kívül való alkalmazását a kerületi parancsnokságok útján a honvédelmi miniszter előzetes hozzájárulása nélkül is elrendelheték, de minden egyes esetben a honvédelmi miniszter utólagos jóváhagyását ki kellett kérni. Szintén nem kellett miniszteri jóváhagyás a kirendelt karhatalmi alakulatok más honvéd karhatalmi alakulattal való felváltására.³¹

A karhatalmi alakulatok szervezése bele illett azon komplex intézkedések sorába, amelyek segítségével az államhatalom számára lehetővé vált a háború további folytatása, a haderő bomlási folyamatának lassítása, a társadalmi rend védelme és a gazdasági élet fenntartása valamilyen szinten, azaz az összeomlás lassítása.

A rendvédelmi céllal bevetett alakulatok feladata egyre nőtt, azonban nem tudták megakadályozni a tömegek és a katonaság radikalizálódását, sőt a megbízhatónak tartott honvéd és bosnyák alakulatok sem vonhatták ki magukat az október végi eseményekből.

Jegyzetek:

¹ DEÁK: 253–254. p.

² PLASCHKA – HASELSTEINER – SUPPAN: 44. p.

³ Loc.cit. 33–35. p.

⁴ Instruktion

⁵ Dienstreglement

⁶ PLASCHKA – HASELSTEINER – SUPPAN: op. cit. II. Band, 27–30. p.

⁷ SUBA

⁸ Az értekezleten részt vettek a közös hadügyminisztérium részéről ZAHRADNICZEG altbgy, KLOSE ezds., WEYMELKA ezds. és több más törzstiszt, valamint hadbiztos. A hadsereg főparancsnokság részéről LAUER és KEKSZ vk. ezds.-ek, a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium képviselőjében pedig FISHER-NIEAMESNY vk. örgy., SCHWART vk. ezds. és REGULYA fhdgy. vett részt a megbeszélésen. Az értekezlet másik témája, a hadifogságból hazaérkezők szabadságilletéke, kiképzése és menet-alakulatokba beosztása volt.

⁹ HL. HM. 744. lad. 12 846./eln. 1.-1918. Helyőrségi zászlóalj megalakítása tárgyában értekezlet.

¹⁰ HL. HM. 745. lad. 14 011./eln. 1.-1918. Karhatalmi zászlóalj megalakítása tárgyában értekezlet.

¹¹ 20 178/1917. HM. r.

¹² V. ö. 10. sz. jegyzettel

¹³ HL. HM. 736. lad. 15 628./eln. 1.-1918. Karhatalmi zászlóalj állománya 1918 június 1-én.

¹⁴ HL. HM. 736. lad. 21 472./eln. 1.-1918. Karhatalmi honvéd csapatok igénylése Horvátország részére.

¹⁵ HL. HM. 745. lad. 17 625./eln. 1.-1918. Karhatalmi zászlóalj további megalakítása.

¹⁶ HL. HM. 736. lad. 16 392./eln. 10.-1918. A kirendelések sorrendjének szabályozása.

¹⁷ HL. HM. 736. lad. 16 292./eln. 10.-1918. A katonák vezénylése tárgyában.

¹⁸ SUBA: op. cit.

¹⁹ HL. HM. 736. lad. 17 926./eln. 10.-1918. A karhatalmi zászlóalj feltöltése.

²⁰ HL. HM. 745. lad. 17 625./eln. 1.-1918. A Hm 10. osztály előterjesztése.

²¹ Loc.cit.

²² Szabadkán a 6. honvéd pótzászlóaljnál, Lugoson a 8. honvéd pótzászlóaljnál, Miskolcon a 10. honvéd pótzászlóaljnál, Trencsénben a 15. honvéd pótzászlóaljnál, Nagyszebenben a 23. honvéd pótzászlóaljnál, Eszéken a 28. honvéd pótzászlóaljnál.

Loc.cit.

²³ HL. HM. 745. lad. 9 526./eln. 1.-1918. Karhatalmi zászlóalj felszerelése.

²⁴ HL. HM. 745. lad. 23 028./eln. 1.-1918. Karhatalmi honvéd zászlóalj alakítása.

²⁵ HL. HM. 745. lad. 23 204./eln. 1.-1918. Közös hadsereg karhatalmi alakulatainak összeállítása.

²⁶ A Pozsonyi kerületben: a 19. ezred pótzászlóaljánál Körmenten 1 zászlóalj (4 század); 26. ezred pótzászlóaljánál Esztergomban 1 zászlóalj. (4 század); Győrben a 4. Boszniai-Hercegovinai ezred pótzászlóaljánál 1/2 zászlóalj (2 század). A Budapesti kerületben, Budapesten a 38. ezred pótzászlóalja 1 zászlóalj (4 század.); a 32. ezred pótzászlóaljánál 1 zászlóalj (4 század); a 3. Boszniai-Hercegovinai ezred pótzászlóaljánál 1 zászlóalj (4 század); a 7. Boszniai-Hercegovinai ezred pótzászlóaljánál Siklóson 1/2 zászlóalj (2 század); a 23. ezred pótzászlóaljánál Zomborban 1 zászlóalj (4 század). A Kassai kerületben Szatmárnémetiben a 34. ezred pótzászlóaljánál 1 zászlóalj. (4 század); a 65. Kassa ezred pótzászlóaljánál 1 zászlóalj (4 század); A Temesvári kerületben a 46. ezred pótzászlóaljánál Békéscsabán 1 zászlóalj (4 század). A Nagyszombati kerületben a 82. ezred pótzászlóaljánál Szászvárosban 1 zászlóalj (4 század). A Zágrábi kerületnél az 53. ezred pótzászlóaljánál Zágrábban 1 zászlóalj (4 század); a károlyvárosi 96. ezred pótzászlóaljánál 1 zászlóalj (4 század) létrehozásának szervezését indították el.

HL. HM. 745. lad. 25 625./eln. 1.-1918. Közös hadseregbeli karhatalmi zászlóaljok összetétele.

²⁷ HL. HM. 745. lad. 24 596./eln. 1.-1918. Karhatalmi honvéd zászlóaljok megalakulása.

²⁸ Loc.cit.

²⁹ A budapesti kerületben 19. honvéd pótzászlóaljál Pécsen, a 30. honvéd pótzászlóaljál Kecskeméten; a szegedi kerületben 4. honvéd pótzászlóaljál Nagyváradon; a kassai kerületben 16. honvéd pótzászlóaljál Besztercebányán; a pozsonyi kerületben 20. honvéd pótzászlóaljál Nagykanizsán, és a kolozsvári kerületben 21. honvéd pótzászlóaljál Kolozsváron karhatalmi zászlóalj felállítását írták elő.

HL. HM. 745. lad. 24 747./eln. 1.-1918. Karhatalmi honvéd zászlóaljok továbbfejlesztése.

³⁰ Ez kerületenként a következő volt:

- a honvéd tanezrednél Inotán a 17. gyalogos század és 1 géppuskás szakasz;
- a budapesti kerületi gyalogos géppuskás tanfolyamból Szentendrén: 6 gyalogos század és 8 géppuskás. Szakasz;
- a szegedi géppuskás tanfolyamból Szegedről: 4 gyalogos század és 2 géppuskás szakasz;
- a kassai géppuskás tanfolyamból Iglórol: 4 gyalogos század és 4 géppuskás szakasz;
- a pozsonyi géppuskás tanfolyamból Léváról: 5 gyalogos századot;
- a kolozsvári géppuskás tanfolyamból Déván: 4 gyalogos század és 3 géppuskás szakasz;
- a Zágrábi géppuskás tanfolyamból Pozsegáról 3 gyalogos század és 1 géppuskás szakasz;
- a huszár géppuskás tanfolyamból Vácott: 5 gyalogos század és 1 géppuskás szakasz;
- a honvéd kerületi utász tanfolyamoknál Dunakeszről, Szegedről, Tokajból, Pozsonyból, Nagyenyedről és Zágrábból

egy-egy gyalog századot;

- a központi távíróiskolából Budapest: 1 zászlóalj;

- a kerületi távjelző és távbeszélő tanfolyamoknál: a Budapestiről 2 század, Szentendréről 1 század, Kassáról 2 1/2 század, Pozsonyból 2 1/2 század, Kolozsvárról 1 század, Pozsegáról 1 1/2 század;

- a kerékpáros pót századnál Kiskunfélegyházáról 1 három karabélyos és 1 géppuskás szakaszból álló század;

- a Váci fényszórós tanfolyamról: 5 gyalogos század;

- a gyalogágyús tanfolyam Zólyomban: 1 gyalogos századot és 1 gyalogágyús szakaszt.

HL. HM. 745. lad. 24 474./eln. 1.-1918. Karhatalom összeállítása.

³¹ HL. HM. 745. lad. 25 116./eln. 1.-1918. Karhatalmi szolgálat újbóli szabályozása.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

- DEÁK — DEÁK István: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia tisztjeinek társadalmi és politikai története 1848-1918.* Budapest, 1993, Gondolat.
- PLASCHKA – HASELSTEINER – SUPPAN — PLASCHKA Richard Georg – HASELSTEINER Horst – SUPPAN Arnold: *Innere Front. Militäriassistentz, Widerstand und Umtsurz in der Dunaumonarchie 1918.* [Belső front. Katonai karhatalom, ellenállás és összeomlás a dunai monarchiában 1918.] Wien, 1974, Verlag für Geschichte und Politik. I. Band.

TANULMÁNYOK

- SUBA — SUBA János: A katonai rendőrség felállítása a hátszágban 1917-ben. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XV. évf. (2008) 18. sz. 141–153. p. A tanulmány korábbi változata 2004. október 13-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Karhatalmi feladatok a bűnmegelőzés és a békefenntartás szolgálatában Európában a XIX-XX. században.” című XVIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SZABÁLYZAT

- Instruktion — *Entwurf. Instruktion bezüglich Anforderung, Beistellung und Verwendung militärischer Assistenten.* [Utasítás a katonai karhatalom kirendelésére vonatkozólag.] Wien, 1908, K.K. Hof-und Staat Druckerei.
- Dienstreglement — *Dienstreglement für das Kaiserliche und Königliche Heer.* [A Császári és Királyi Hadsereg szolgálati szabályzata.] I. Teil. Wien, 1909, K.K. Hof-und Staat Druckerei.

JOGSZABÁLYOK

- 20 178/1917. HM. r. — 20 178/1917. HM. r. a kiemelési kedvezmény tárgyában.

LEVÉL IRAT ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

- HL. HM. — HL. HM. Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium convolutum.

Mellékletek jegyzéke*I. sz. melléklet*

A Magyarországon felállítandó honvéd karhatalmi alakulatok 1918. augusztus 25. 135

II. sz. melléklet

Kimutatás a Császári és Királyi Hadsereg Magyarországon felállítandó karhatalmi csapatairól 1918. augusztus 25. 136

III. sz. melléklet

A közös hadsereg és a honvédség karhatalmi csapatai Magyarországon. 136

Melléletekben alkalmazott rövidítések jegyzéke:

conv.	=	convolutum (gyűjtemény)
HL.	=	Hadtörténelmi Levéltár
HM.	=	Honvédelmi Minisztérium
honv.	=	honvéd
kh.	=	karhatalmi
lad.	=	ladula (doboz)
pság.	=	parancsnokság
r.	=	rendelet
szd.	=	század
zlj.	=	zászlóalj

*I. sz. melléklet**A Magyarországon felállítandó honvéd karhatalmi alakulatok 1918. augusztus 25.*

előjáró kerületi honv. pság.	felállítást mely pót zlj. végzi		felállítandó kh. zlj.		aug. 25-vel megalakult	megjegyzés
			14011/1918. HM. r. alapján	17.625/1918. HM. r. alapján		
I. Budapest	29.	Budapest	1		3 szd.	1./ A 4. rovatban feltüntetett zlj. megalakítását júliusban rendelték el, de a felállításuk legénységi hiány miatt késett. 2./ Az 5. rovatban feltüntetett zlj-k felállítását augusztus elején rendelték el és teljes megalakításuk szeptember végén, október elején valósult meg. 3./ A HM vezetése az összes honvéd pót zlj.-nál egy-egy karhatalmi fél zlj.-t szeretett volna felállítani.
	6.	Szabadka		1		
II. Szeged	5.	Szeged	1		4 szd.	
	8.	Lugos		1		
III. Kassa	9.	Kassa	1		4 szd.	
	10.	Miskolc		1		
IV. Pozsony	13.	Pozsony	1		4 szd.	
	15.	Trencsén		1		
V. Kolozsvár	21.	Kolozsvár	1		3 szd.	
	23.	Nagyszeben		1		
VI. Zágráb	25.	Zágráb	1		1 szd.	
	28.	Eszék		1		
Összesen:			6 zlj.	6 zlj.	19 szd.	
			48 szd.			

Forrás: HL. HM. conv. 745. lad.

